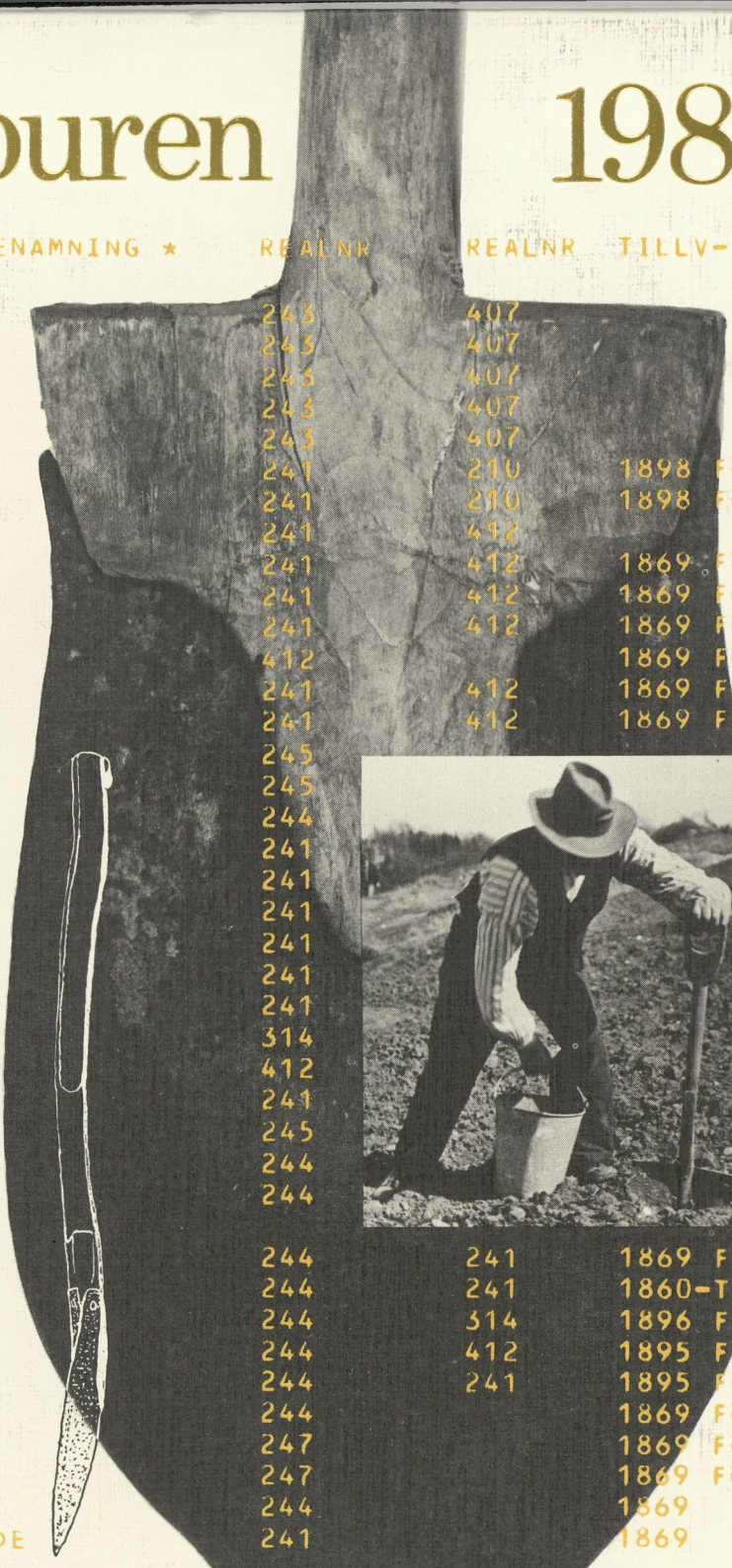

REALNR TILLY-TID

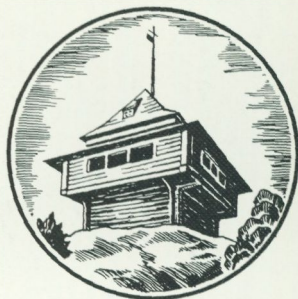
243	407	
243	407	
243	407	
243	407	
243	407	
241	210	1898 FORE
241	210	1898 FORE
241	412	
241	412	1869 FORE
241	412	1869 FORE
241	412	1869 FORE
412		1869 FORE
241	412	1869 FORE
241	412	1869 FORE
245		
245		
244		
241		
241		
241		
241		
241		
314		
412		
241		
245		
244		
244		

244	241	1869 FORE
244	241	1860-T
244	314	1896 FORE
244	412	1895 FORE
244	241	1895 FORE
244		1869 FORE
247		1869 FORE
247		1869 FORE
244		1869
241		1869

Fataburen

1983

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Arne Biörnstad
Redaktionssekreterare: Berit Nordin

Summaries translated into English by
John Hogg

Omslagsarrangemang: Håkan Lindström
Om inte annat anges tillhör bildmaterialet Nordiska museet
© Nordiska museet och respektive artikelförfattare
Tryckt hos Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1983
ISSN 0348-971X

Vällovliga skräddareämbetets gehörstav av år 1622

Jonas Berg

Museernas insamling idag är sparsam och välöversagd. Föremål aktuella för förvärv undersöks och analyseras med omsorg och när gåvan väl mottas eller inköpet görs är föremålet försett med en bred kringdokumentation. Men mycket har kommit till vårt museum under den stora insamlingsperioden, då man nogsamt angav föremålens proveniens, men inte alltid hade tid och tillfälle att utföra någon dokumentation. Ett sådant föremål är utgångspunkten för denna artikel.

Analys av föremål och föremålsgrupper kan ge oss mycken information om processer och företeelser och om människors sätt att agera. I synnerhet gäller detta för äldre tider där själva föremålet och ett sprött arkivmaterial är våra enda källor, gäller det föremål från en tid närmare vår egen ingår ju ofta uppteckningar eller direkta observationer i kringdokumentationen.

I Nordiska museets skråsamling, som är en av världens största, finns ofta samma föremålstyp representerad i olika material. Fina välkommar i silver, enklare i tenn. Enkla värdighetstecken i trä, värdefullare med metallbeslag eller helt utförda i metall. Gehörstavarna är i allmänhet utförda i trä, men det finns två i silver med graverade inskriptioner, och en av dessa tas här upp till behandling, nämligen skräddarämbetets i Stockholm gehörstav.

De rika skräddarna

De olika skråna var mer eller mindre rika, och hade alltså varierande möjligheter att kosta på sig dyrbara insignier. Rikedom

fanns dels hos de skrån som sysslade med dyrbart material, framför allt guldsmederna, dels hos de skrån som hade ett stort antal medlemmar, som kunde bidra med avgifter. Sådana var skräddarna, skomakarna, bagarna och några till. Naturligtvis var skråna i huvudstaden, vår enda storstad under 1600- och 1700-talen, rikare än småstadsskråna.

Medan det fattiga skrået gick till svarvarn eller tenngjutaren med sin beställning av bågare eller en välkomma, vände sig det rika till någon silversmed med sin beställning. Och som skråna gjorde, så gjorde också gesällskapen. Ur guldsmedernas synpunkt representerade skråna en marknad vid sidan av andra, adelns behov av inventarier, borgares och andras behov av skänker till kyrkorna och allmogens önskemål om skedar och annat som kapitalplacering.

Äldst bland de större korpusarbetena för hantverksskråna i Stockholm som blivit bevarade till våra dagar är den märkliga välkomma i form av en snabelsko, som stockholmssilversmeden Anders Düsterbach 1607 tillverkade för skomakarnas skrå. Den tillhör numera Stockholms stads hantverksförening.

Inte mycket yngre är skräddarnas välkomma, tillverkad av en annan stockholmsmästare, Erik Jöransson, 1614. Denna välkomma arbetar med en mera konventionell form, men tar i viss mån upp fingerborgens form och ytbehandling. Den har dessutom som krönfigur en naken man som bär en fingerborg och en sax. Kalkpartiet är övermållat med ingraverad dekor och namn på mästare, sammanlagt 81 mästare presente-

ras här på olika sätt. Därtill kommer ytterligare sju namn på de sju bevarade plåtar som hör till välkomman. De äldsta namnen är från 1614, de allra yngsta troligen drygt 100 år yngre. Välkomman har publicerats som silverpjäs men däremot inte som vittnesbörd om skräddarnas verksamhet. En analys av de många, ibland svåridentifierade, namnen har emellertid påbörjats av författaren.

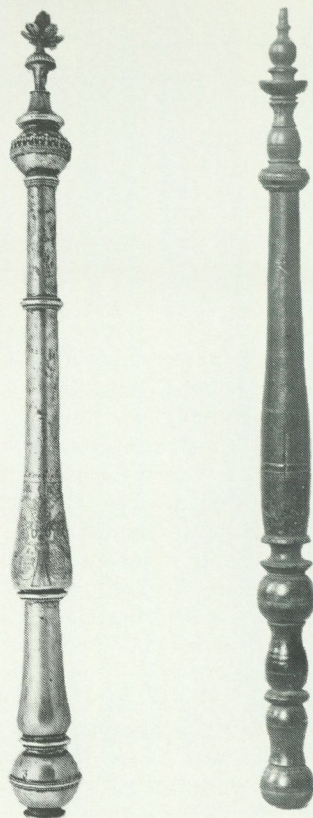
Bara några år senare, 1622, görs en ny anskaffning av skräddarämbetet, denna gång gäller det en gehörstav i silver. Även denna beställs troligen av en stockholmsmästare, men tyvärr är stämplarna inte uttydbara. På denna finns utom graverad dekor sammanlagt 20 namn, varom mera nedan.

Gesällskapet anskaffar sin silvervälkomma 1632 och sin gehörstav i silver 1647. Båda dessa är försedda med ingraverade namn på samma sätt som ämbetets motsvarigheter. Som Erik Andrén visat i en intressant uppsats "Kring en skråkista" i en festskrift till Sam Owen Jansson ägde också skräddargesällskapet i Västerås en motsvarande serie föremål, en silverkredens med 14 plåtar, ett oppklappningsreglemente i silver och en bågare i silver, gjord 1696. Allt finns där enligt ett inventarium över lådans innehåll av 1728.

Ett annat ovanligt inventarium som är knutet till stockholmskräddarna är en "skråskylt" i mässing och förgylld koppar, daterad 1672 och försedd med namninskrifter. Den är tillverkad av kopparslagaren Georg Ebert. Denna skylts funktion är enligt min mening helt klar, det är en begravningsplåt, som placerades ovanpå kisttacket vid begravning av en broder under ståndsmässiga former. Den avviker till utseendet något från de ganska få sådana som blivit bevarade. Den närmaste parallellen torde vara en väsentligt yngre silverplåt infattad i trä som skepparämbetet i Arboga (el Torshälla) använde på enahanda sätt.

De många skräddarna

Hur många skräddare fanns det i Stock-

Tv gehörstavar av silver, daterad 1622, har tillhört skräddareämbetet i Stockholm (inv nr 77 090).

Th Schafferholtz av trä, svarvad, som tillhört skräddaregesällskapet i Arboga (inv nr 11 578). "Brukad af åltgesällen, som stötte tjockändan i bordet yttrande: 'Gehör bröder' – Kallas: 'oppklappare'." Uppenbarligen meddelat av donator, åldermannen A G Zetterström, Arboga.

holm vid denna tid? Om detta ger endast längder besked, från omnämnanden i tänkeböckerna kan inga slutsatser dragas. Centrala är då längderna för Älvsborgs lösen, den specials katt som utgick under fem på varandra följande årliga terminer 1613–1617. Den ger oss nämligen flera på var-

Gehörstav av silver, daterad 1647, har tillhört skräddaregesällskapet i Stockholm (inv nr 149 139). Inköpt redan 1853 av Statens historiska museum och därefter deponerad i Nordiska museet 1924.

andra följande längder. Under dessa år redovisas serien 23-24-26-24-24 samt därutöver änkor, om vilka man ej kan avgöra om de utövade yrket, i serien 2-3-2-0-1. Man törs nog som säker dra slutsatsen att antalet mästare under just denna period var 24 eller 25 stycken.

Tidigare längder som kan användas finns från 1597, från 1602 och från 1607. De upptager respektive 32, 25 och 20 skräddarnamn. Från en något senare tid föreligger en källa av annat slag, som kan ge en uppfattning om skräddarnas antal i Stockholm. I stadsarkivet har bevarats ämbetets lådräkenskap för året 1641-42. Man betalade inte någon årlig avgift till ämbetet, men varje gång en ny lärling registrerades utgick ett visst belopp. Ingenting säger nu att varje mästare antog en ny lärling varje år men de flesta bör ha gjort det. Enligt lådräkningen

antar 33 mästare, varav en nybliven, lärningar detta år, i fyra fall förekommer samma mästare två gånger. Vad pojkarna hette förmåler inte historien. Men därtill framgår att fyra nya mästare antas och av dem hinner bara en med att registrera en pojke. Äldermannen detta år, Henrik Jöransson, och två andra mästare, som icke antagit pojkar, utför uppdrag åt skrået, och ytterligare tre stycken skräddare erhåller ersättningar (lön?) från skrået. Två mästare dör under året, den ene utövande, den andre urgemmal och fattig.

Detta ger då ett minimalt på 44 till skrået anslutna skräddare det aktuella året, om både de döda och nya mästararna räknas. Den uppgång från 1610-talet som detta antyder är fullt naturlig i relation till stadens tillväxt och landets växande välstånd under 1600-talets förra hälft.

Skräddarnamn från 1600-talet

14 av namnen torde ha ingraverats på gehörstaven redan vid dess tillkomst och representerar alltså rimligen det ledande skiktet bland Stockholms skräddare året 1622. Detta är teorin, i praktiken är det något mera komplicerat. Vissa av namnen avser visserligen skräddare som bevisligen var verksamma vid denna tid i Stockholm. Det gäller helt klart nio stycken och med stor sannolikhet ytterligare en, som följer sig bakom ett initialpar. Ett namn avser en person som aldrig varit skräddare, men som däremot varit den rådman som under en följd av år "förestod" skräddar-ämbetet. En är skräddare i staden, men så vitt vi vet först mot 1620-talets slut. Slutligen återstår två initialkombinationer som icke kan forceras på ett tillfredsställande sätt.

De två äldermännen:

Arent Scheren hade svurit borgared i Stockholm redan den 12 maj 1595. Han kallas i allmänhet Arent skräddare, men någon gång i stället Aron skräddare. Det är inte bekant vilket år han blev älderman men han är det i varje fall från 1621 då han som älderman begär att rådet i Norra för-

Välkomma i silver, daterad 1614, har tillhört skräddarmästareämbetet i Stockholm (inv nr 79 619). Välkommans gravyr. Centralmotivet med saxen buren av två bockar.

staden skall utse en bisittare i skräddareämbetet. De år vi kan utläsa något om storleken på hans verkstad tillhör den de största i staden, han har tre mästarsvenner 1613, två 1614–15 och en 1616–17 och därutöver en eller flera pigor vart och ett av åren. 1597 är han bosatt vid Stora torget, men från 1602 är han skriven i Södra kvarteret och alltså bosatt i trakten av Järntorget. Arent skräddare är i full verksamhet 1625, det sista utgivna tänkeboksåret, och hans hustru Salome Persdotter överlevde honom många år, över henne förrättas bouppteckning 1659, arvingarna heter Johan Andersson och Mårten Bulich. Ingen bouppteckning eller dödboksnotis över Arent Scheren själv har påträffats. Där emot inlämnar han 1609 till rätten ett 1603 upprättat testamente mellan honom och hustrun, här kallad Salmia Persdotter.

Antonius Hansson svor sin borgared i maj månad 1615 vid ett tillfälle när många blev nya borgare. Detta berodde på att många etablerat sig i staden under de närmast föregående åren utan att bli borgare. Hans löftesmän är Petter guldsmed och Didrik skinnare. Om hans anseende redan vid denna tid vittnar att han redan vid detta samma tillfälle ensam uppträder som löftesman för skräddaren Engel Hartman, mer om honom nedan, och tillsammans med Arent Scheren för Hans Engel, som troligen var köpman. Antonius Hansson var bosatt i Södra kvarteret och har åren 1613–17 antingen mästersven eller piga, oftast båda. Hans skatteförmåga tycks sakta sjunka dessa år men några avkortningar förekommer inte.

Antonius Hansson skräddare hade en bror Axel Hansson, som var assessor vid Svea hovrätt, och deras fader skall ha varit en holländsk köpman Hans von Rein. Axel Hansson synes bli begravd i Nicolai i november 1631. Antonius begraver sin hustru i Maria i maj 1638 och synes själv bli begravd i augusti 1643.

De fyra bisittarna:

Mickel Buckow (Bovkov) uppträder i staden 1613 och är då skräddare och bosatt i Södra kvarteret. Han har en mästersven flertalet av betalningsterminerna för Älvsborgs lösen, han tillhör de högre skattebetalarna bland skräddarna och han är också en av dem som synes taga emot främmande köpsvenner som gäster, utan att det därför är klart om han själv också idkade handel. Besynnerligt nog begär han borgared först den 19 maj 1617 och har då två tyskbördiga köpmän som löftesmän. Man går säkert inte för långt om man betraktar honom som en invandrad tysk yrkesman. Av en anteckning i tänkeboken i december 1623 synes framgå att Mickel Buckow då var skräddareämbetets älderman. I den tyska församlingens dödbok kan vi konstatera att "meister Mickel Buckau" avlidit 1635.

Nelis Mickelsson (vanligen *Nils skräddare*) uppträder i staden 1613. Någon borgared

har inte påträffats. Han är hela tiden bostatt i Västra kvarteret. Han har alla Älvsborgs lösen-åren mästervsven eller dräng och i allmänhet en piga och betalar regelbundet och säkert men inte lika högt belopp som t.ex. Buchow eller Arent Scheren.

Bernt Bruen (oftare *Berent Brun*) uppträder första gången i mantalslängden 1607, men betalar då ingen skatt. Åren 1613–17 är hans hushåll och skattekraft ungefär densamma som Mickel Buckows. Han bor i Södra kvarteret och en Hans Brun smed som uppträder samtidigt och bor intill är väl möjligen en broder. Det är vidare möjligt att han övertagit verkstaden efter en viss Wickman Lastorp skräddare, vars synnerligen seglivade änka Brita under en rad av år bor hos eller alldeles intill Berent Brun. Wickman hade dött före 1603 men änkan förekommer i tänkeböckerna långt in på 1620-talet. Genom att Brun uppträder som uppbärare av arv åt sin hustru 1610 får vi veta att han varit gift med en stockholmsk skomakardotter. Arvet omfattade bl.a. ett par tomter på Norrmalm.

1622, gehörstavens tillverkningsår, svär Berent Brun ed som bisittare i skräddareämbetet den 1 april. Året därpå besvärar han sig över sin alltför höga taxering. I juli 1623 erkänner han inför rätta en skuld, och när registret till tänkeboken 1624–25 uppger honom som fordom skräddare i Stockholm är det troligen felaktigt. Emellertid framgår av ett arvsärende att han hade två systrar i Hamburg, varför man väl får förmoda att han (och brodern) invandrat därifrån. Det finns på 1640-talet en skräddare i Stockholm som heter Berent Berentsson och det är lockande att tänka sig att det är fråga om en son till Berent Brun.

Borghart Kruse uppträder i staden först det tredje året av Älvsborgs lösen, han bor i Västra kvarteret första året 1615, men sedan i Södra kvarteret. Han är gift men har varken mästervsven eller piga. Hans skattekraft är ungefär som Nils skräddares. I maj 1617 begär han sin borgared och som löftesmän uppträder två smeder, Hans

Brun (jfr ovan) och Gilius. Liksom Berent Brun svär han bisittare 1622, gehörstavens tillkomstår. Detta år tycks han också förflytta sin aktivitet till Norra förstaden, på annat sätt kan man väl inte tyda att han begär en ny borgared där. För frågan om ämbetstillhörighet hade detta inte någon betydelse, ämbetet organiserade skräddare såväl i staden som i förstaden.

Namn och initialer i de övre nivåerna:

Hans Laerson (*Hans Larsson* skräddare) uppträder i staden första gången 1614 och är då upptagen under Västra kvarteret med hustru och tre anställda (mästervsven, dräng och piga). De tre följande åren bor han i kvarteret Innan mur, har en eller två anställda och skatteförmåga som Nils skräddare. 1623 förekommer han, till skillnad från andra år, mycket flitigt i tänkeboken, ofta i samband med en annan skräddare, Erik Simonsson i Västra kvarteret, vilket får en att misstänka att dessa båda var bisittare i skräddareämbetet det aktuella året. Notiserna gäller även inventeringsuppdrag efter olika personer bland vilka ett par avlidna skräddare. (Uppgift om död och eventuell bouppteckning saknas tills vidare.)

Hinrich Tyneson Radman (*Henrik Tönneson*) var köpman och rådmann i Stockholm men har aldrig varit skräddare. Däremot förestod han under åren 1599–1609 skräddareämbetet, en ovanligt lång period för ett sådant uppdrag. 1618 drog han sig tillbaka från uppdraget som rådmann av åldersskäl. Han dog emellertid först 1633. Även om tangeringspunkten är känd, är det litet svårt att förstå varför just denne rådmans namn återfinnes på staven. 1622 förestods ämbetet av rådmannen Henrik Kerckman.

C W + bomärke, med stor sannolikhet *Christoffer Wöste* skräddare, som uppträder i staden redan 23 maj 1593, då han förlikas med sin svärfader, Claes Bertilsson och hans nuvarande hustru Anna Jöransdotter, om hustruns, Anna Klasdotters, arv bestående av ett halvt hus på Smedjegatan. Det

framgår att apotekaren Donatus Deutschmann var gift med hennes syster. 1596 kräver han en man på vissa kvantiteter osmundjärn och stångjärn och påföljande år säljer han ett hus till en annan skräddare, Hieronymus Dickmeyer. I hjälpskattelängden 1597 finns två Kristoffer skräddare, en i kvarteret Innan mur, han är ålderman och heter troligen Jäske, och en i Västra kvarteret, av allt att döma vår man Kristoffer Woste eller Wöste. I längderna för 1602 och 1607 förekommer han i samma position och på annat håll i tänkeboken framgår att han bodde nära Norreport. Av ett vittnesmål om en i Bielefeldt i Westfahlen född persons äkta börd synes framgå att både Kristoffer och en annan skräddare, Hans Elberts, hade invandrat därifrån. I längderna för Älvsborgs lösen har han åren 1613–15 två drängar och betalar ett rätt högt belopp, medan han och hustrun står ensamma (med en piga ena året) 1616–17 och han inte synes betala något dessa två år. Något tycks ha hänt med hans ekonomi 1615, men man kan inte utröna om nedgången var tillfällig eller permanent.

En dotter i första giftet var gift med borgmästaren Tomas Johansson (Eijse) i Norra förstaden, enligt vad som framgår av ett arvskifte 1623 mellan denne och Kristoffers änka Elisabeth Olofsdotter, som påföljande år uppsäger sitt burskap ”efter hon intet brukar något ämbete”. Kristoffer Wöste skräddare är i livet i oktober 1620 men död före april 1623.

F G M + bomärke kan för närvarande inte förklaras, det närmaste jag kan komma är en skräddare som blev borgare och mästare först 1642. B D + vapenbild kan för närvarande inte förklaras.

Engel Hartman skräddare uppträder i staden första gången och svär borgared i maj 1615 med Antonius Hansson skräddare som löftesman. Han bor 1614 i Östra kvarteret men från 1615 i Södra kvarteret, har 1–3 mästervenner och en skattekraft motsvarande Berent Bruns. (I staden finns vid denna tid en skräddare vid namn Antonius Hartman, men ingenting tyder på att de

Gehörstavens gravyr. Centralmotive med saxarna.

båda herrarna var närmare släkt.) Han förekommer efter Älvsborgs lösen-åren även 1618 i tänkeboken men gör sedan intet nedslag där förrän 1624. I gängse äldre genealogisk litteratur (Sv Ättartal) uppges Engel Hartman ha invandrat från trakten av Rhen 1621 (vilket är 7 år för sent) och bliven hovskräddare, vilket kan vara riktigt. Han hade flera barn. (Som en kuriositet kan anföras att Engel Hartman var farmors morfars farfar till Artur Hazelius.)

Fredrik Geyer skräddare har ännu 1625 inte gjort något nedslag i tänkeboken. Han dör som mästare den 8 maj 1642 och kallas då i bouppteckningen drottningens hovskräddare. Tre flickor Geijer, som torde vara hans döttrar, gifter sig emellertid 1640, 1642 och 1648, vilket tyder på att han varit gift redan i början på 1620-talet, kanske i någon annan stad. En av döttrarna gifter sig med en sockerbagare men de båda

andra med skräddare, av vilka den enes, Albrecht Möllers, namn återfinnes på den stora välkomman.

Zander Mickelson skräddare svär borgared i Norre förstad den 29 april 1619. Troligen är det också han som ibland kallas Sander Ridde skräddare. Denne svär borgared i Norre förstad den 6 mars 1621. Året innan har Sander skräddare tillvaratagit hittegods. Det är också troligt att Alexander Nickilsson Skotte som uppträder 1622–23 är samme person. Han är bland annat löf-tesman tillsammans med Borchholt Kruse för Hans Ulfsson skräddare den 6 april 1622. I tänkeboken för 1624–25 synes han inte förekomma.

Skräddarnamn från 1700-talet

Mot slutet av den karolinska tiden genomgår gehörstaven en reparation 1712. Året innan har ämbetets välkomma upplagats. I detta sammanhang förses staven med en inskrift: "Upplagat och förgylt d 16 November 1712" och en ny rad om åtta sköldar ovanför de tre äldre raderna och sex av de åtta sköldarna får namn ingraverade. Alla namnen utom ett, det sista, är de samma som på motsvarande 1700-talsgravyr på den stora välkomman. Där har välkomman Jacob Paravicino, gehörstaven H Norman.

"G Wedtz Älderman" (oftast *Gabriel West*) är verksam i Stockholm i varje fall från 1670-talets slut. Han bor 1699 i eget hus i Östra kvarteret. Han är älderman senast 1711 och dör den 15 maj 1715 och efterlämnar då änkan Regina Boll och flera barn i olika giften, det förefaller som om han var gift fem gånger. Bilden kompliceras av att det under samma period fanns en annan Gabriel (Jönsson) skräddare i staden och i Nicolai församling. Denne tycks dock ha dött före 1700.

"*Olof Perman* Bijsittare" är verksam som skräddare i Stockholm från 1690-talet. Han bor 1699 i eget hus i Södra kvartetet. Troligen tillhör han samma familj som den kän-

de rådmannen Thomas Perman och härstammade i så fall från Perno by och socken i Finland. Han dog före 1721 och efterlämnade sex barn i två giften. En son blev kapten vid Östgöta regemente, en dotter var vid faderns död änka efter skräddaren Johan Holtz.

"L Biörkman Bis." (*Lars Björkman* skräddare) förekommer inte i den använda huslängden från 1699, vilket han är ensam om bland de sex. Han har alltså etablerat sig i Stockholm först efter 1700. I sinom tid blir han emellertid älderman och dör den 15 juni 1737 efterlämnande barn i flera giften.

"S Hult Bis." (*Sune Hult* skräddare) bor enligt tomtlängden 1699 i kvarteret Innan mur på nr 14. Ingen egen bouppteckning föreligger, men hans namn figurerar i sådana ända fram till 1737. Ingen släktskap synes föreligga med den följande.

"E Hult Bis." (*Erland Persson Hult* skräddare) bor 1699 i kvarteret Rosendal på Södermalm, det är det stora kvarteret mellan Maria kyrka och det nuvarande Mariatorget. Icke heller efter honom finns någon bouppteckning men han figurerar tex som styvfader till en viss Hedvig Berg, som 1718 blir änka efter en skräddare, Magnus Öhrn, vars namn finns på den stora välkomman.

"H Norman" (*Hartwig Norman* skräddare) kallas ibland hovskräddare och bor 1699 i Västra kvarteret i ett hus som tillhörde slottsfogden Johan Berger. Han har en bror Fredrik, som var skeppare och dog 1710, och en annan Claes, som var lådmakare, eller lavettmakare skulle vi hellre säga, och denna hade en son Johan Norman som blev skräddare. Inte heller efter Hartwig Norman finns någon bouppteckning.

Den mycket prydliga spridningen med en mästare från vart och ett av gamla stans fyra kvarter och en från Södermalm plus en från okänd stadsdel som för så vitt kan vara Norrmalm är av allt att döma en ren tillfäl-

lighet. Ingenting vi vet tyder på att skrået arbetade med sådana regionala områden vid sin rekrytering av funktionärer. Åldermannen, fyra bisittare och ytterligare en skräddare utan uttalad funktion har alltså celebrerat reparationen genom att låta gravera in sina namn på gehörstaven.

Skräddare-emblematik

Gravyren på gehörstaven är mycket rik. Huvudmotivet återger två motställda upprättstående bockar som med sina närmaste framben håller en uppåtvänd öppen skänkelsax och med de bortre en nedåtvänd överskärarsax. Mellan skänkelsaxens skär finns ett växtornament inte olikt en fransk lilja och kring denna sax finns också tre enkla rosor.

De olika komponenterna i denna gravyr förekommer i andra sammanhang, men den kompletta sammanställningen finns bara här.

På ämbetets välkomma från 1614 förekommer bockarna och skänkelsaxen i en lagerkrans. Skräddarna tycks i stort sett ha varit ensamma om att använda bockar som ett slags sköldbärare i stället för de vanliga lejonerna. Utom stockholmsskräddarna har deras yrkesbröder i Borås använt en bock, i det fallet på ett sigill daterat 1675.

Kombinationen skänkelsax-överskärarsax förekommer utom på vår gehörstav på ett tidigt Landskrona-sigill, väl från 1500-talet. Det torde markera att överskärarna tillhörde skräddarnas skrå, i en mantalsförteckning från Stockholm i januari 1620 uppges skräddarnas antal vara 26 varefter uppräkningsens 26:e namn är Absalon överskärare.

Kombinationen skänkelsax-tre rosor förekommer i ett annat fall, nämligen på ett 1500-talssigill från Visby.

Kombinationen skänkelsax-fransk lilja förekommer på ett av stockholmsämbetets sigill, av allt att döma från 1600-talet, men också på två Uppsala-sigill, det ena från 1623, och på ett odaterat sigill från Eskilstuna. Den centrala och allerstädes närvarande symbolen på de 62 skräddaresigillerna

som redovisas i Svenska skråsigill är skänkelsaxen, som vi ju också gärna kallar skräddarsax till skillnad från ullsaxen. Den är nästan alltid öppen och uppåtvänd och inte så sällan har den en pryl mellan skären, av de tidiga Lund och Ystad, båda 1647, Nyköping u.å., Eksjö 1681 och Kristianstad 1689. I Göteborg är det lejon som bär saxen 1631.

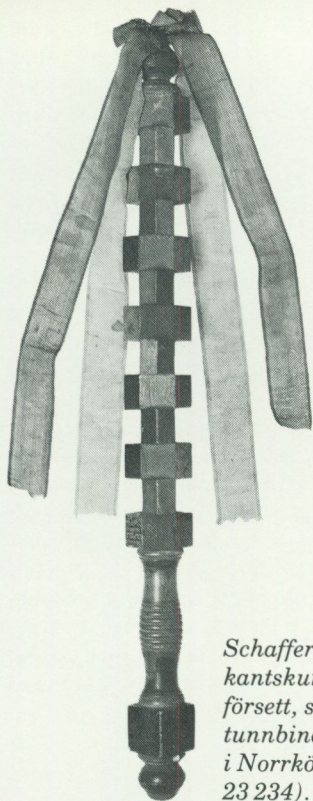
Gehörstavar hos skråna

Föremålstypen, som går under många olika namn, är vanlig i skråsammanhang. Nordiska museet har i sina samlingar ungefär 45 st. Den tillhörde ämbetenas föremålsbestånd men också gesällskapens och de ser likadana ut i båda fallen och de kommer från ett flertal städer i alla delar av landet. Det överväldigande flertalet är av trä men det finns också några få i metall, varom mera nedan.

2/5-delar av stavarna är knutna till gesällskap medan resten antingen är direkt knutna till ämbetena eller också icke bestämda i detta avseende. Det är ovanligt att stavarna är försedda med inskriptioner

Skråsigill för Visby skräddareämbete. Vapenbild med en skänkelsax och tre rosor. Odaterad, troligen 1500-tal. Foto Gotlands fornsal.

Schafferholtz av den fyrkantskurna typen, bandförsett, som tillhört tunnbindaregesällskapet i Norrköping (inv nr 23 234).

men det förekommer någon gång. Även dateringar är ovanliga men av trästavar finns några daterade 1704 (okänd ort och ämbete, möjligen smed), 1713 Klensmeds-ämbete, okänd ort, 1739 Hovslagargesällskapet i Stockholm och 1784 Bagareämbetet i Halmstad. Den enda mässingsstaven, som troligen är tysk, är daterad 1766 och de två silverstavar från skräddarnas ämbete 1622 och gesällskap 1647 i Stockholm. Vidare två föremål som starkt avviker i form och funktion som tillhört glasmästarna i Stockholm daterade 1653 respektive 1668. Det är dels en tunn trästav med silverbeslag, dels en kortare stav med silverbeslag och silverplåtar, anbringade som på en välkommen. Detta innebär då 9 daterade av totalt 45 st, alltså ungefär 1/5.

Någon gång uppträder stavar i museet parvis på så sätt att både en ämbetets stav och en gesällskapets finns i samlingarna. De brukar då vara ganska lika varandra.

Det finns ett sådant par från tunnbindarna i Karlskrona. Dessutom är silverstavar från Stockholmsskräddarna ett sådant par.

Trästavar, form och utförande

2/3-delar (dvs 30 st) av stavar är svarvade, helt eller delvis. De äldre i allmänhet med ganska varierad profil som någon gång dessutom anknyter till det aktuella ämbetet tex genom att på en tunnbindarstav upprepa tunnmotivet. De yngre stavar, av 1800-talskaraktär är ofta enklare och utförda i ädlare träslag och de är då heller inte bemålade. Den andra huvudgruppen omfattar 1/3 (dvs 15 st) av stavar. De är helt eller delvis fyrkantskurna, utförda i enkelt trä och i allmänhet bemålade, ofta polykromt. Denna typ är också ofta försedd med påknutna bandrosetter, också dessa i många färger.

Schafferholtz av stående typ, svarvad till vasform, som tillhört kakelugns-makaregesällskapet i Enköping (inv nr 81 446).

Slutligen finns det några få som är direkt snidade såsom en stav för vagnmakargesällskapet i Norrköping. En mer komplicerad svarvad form föreligger i en av klädesvävarämbetets stavar från Norrköping, där man med täljkniv åstadkommit genombrutna partier. Av de svarvade stavarna är tre försedda med fot, två från Mälardalen och en från Östergötland. De är troligen alla ganska sena. En av stavarna avviker genom att vara klart asymmetrisk med en inskriftssköld visande en smides(?)-hammare. Det är inte känt varifrån den kommer, det är inte ens alldeles säkert att den är svensk.

Terminologin

Uttrycket kärt barn har många namn kan med fog användas i fråga om dessa stavar. Nordiska museets lappkatalog använder på grunder som jag inte känner som huvudord "schafferholz", en beteckning som då och då återkommer på individuella stavar liksom det likaledes tyska "klappholtz". Den förra beteckningen innehåller väl ordet skaffa och någon svensk parallell finns i materialet t ex "ölstock" medan den senare knyter an till själva dunkandet i bordet och här är de svenska parallellerna flera "gehörstav", "ordningsstav", "klapp" och de längre "omklappningsstock" och "oppklappningsstock". Till funktionen som värdighetstecken knyter sig namnen "ungbrorsstav" och "åltgesällspira" och till en funktion i begravningssammanhang namnet "prestav". Slutligen förekommer i två fall namnet "utstötare" av mera svårtolkad betydelse.

Funktionerna

Dessa har som framgår ovan varit flera. En viktig och av allt att döma tidig praktisk funktion har varit att med hjälp av staven äska tystnad och ordning. Man får tänka sig att staven vid skråets möten legat, eller stått i de fall den är försedd med fotplatta, framför antingen åldermannen/ordföranden eller den som ordningsfunktionen var uppdragen åt, och att den vid behov an-

vänts för detta ändamål. Den utgjorde på det sättet forna tiders ordförandeklubba och den är i detta avseende också släkt med konungens spira. Om detta är den primära funktionen följer av den sekundärt en funktion som ett värdighetstecken. Staven blir en symbol för den valde ämbetsmannen eller ett tecken på vilken av mästarna som för mötet eller året innehade ett visst uppdrag, ty mycket ofta roterade de olika uppdragen. Också här är parallellen med furstens spira uppenbar.

I några fall kan ytterligare bifunktioner skönjas. Beteckningen "prestav" på två stavar från klädesvävarämbetet i Norrköping åtminstone antyder att de burits i processionen vid begravningen av borttryckta bröder i skrået och den allmänna utformningen av stavarna har gör dem också lämpliga att bäras under högtidliga former. I något fall har en stav, glasmästarämbetets i Stockholm av år 1668, från välkommen fått överta funktionen att vara behängd med plåtar med de individuella mästarnas bokmärken eller namnskiffer.

Enkel svarvad ordförandeklubba, som tillhört sockerbagaresocieteten i Stockholm (inv nr 23 855).

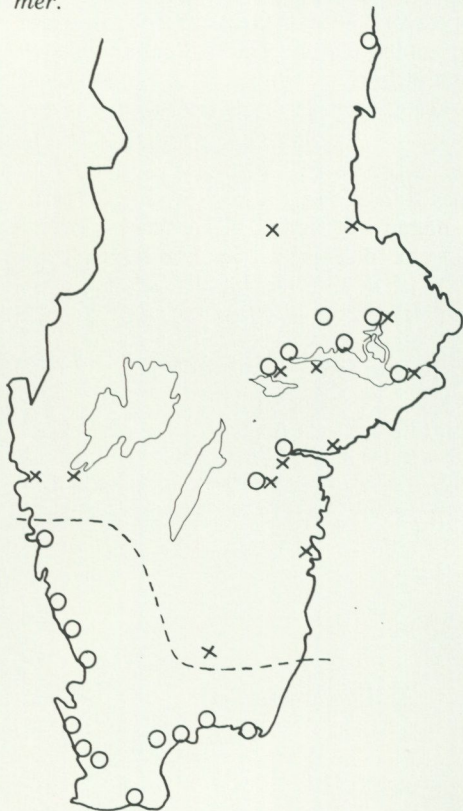
Rikt svarvad ordförandeklubba i masur, som tillhört skräddareämbetet i Nyköping (inv nr 42 675).

Ordförandeklubbor hos skråna

En huvudfunktion hos gehörstaven var dess användning för att äska tystnad och en bifunktion var dess egenskap av värdighetstecken för äldermän och ältgesäller. I båda dessa funktioner men inte i fråga om vissa andra, har de idag avlösts av ett mindre och lätthanterligare föremål, nämligen ordförandeklubban. Denna process synes vara i full gång vid skråväsendets upphörande 1846 och i museets samlingar finns 44 ordförandeklubbor av olika slag som tillhört ämbeten eller gesällskap. Flerparten av dessa har tillhört ämbeten, hela 35 stycken. Gesällskapen svarar alltså för en relativt mindre del av föremålsgruppen här jämfört med gehörstavarna. De allra flesta är från Stockholm, 19 ämbetens och 3 gesällskaps, alltså hälften av hela gruppen. 12 klubbor från städer i mälardalen, i vid mening, och 11 stycken från östkustens städer och 2 från tvillingstäderna Vänersborg-Uddevalla. Det intressanta med denna spridning är att allt gammaldanskt område

saknar klubbor, i varje fall i museets samlingar. Detta kan knappast vara en tillfällighet och tolkningen är given. Dessa om rådens ämbeten och kanske särskilt gesällskapen har varit konservativare och inte tagit upp det nya föremålet vid en tidpunkt när det redan har en etablerad spridning i uppsverige (jfr kartskiss). De flesta av klubborna har det utseende vi är vana vid från vår tid, 33 stycken har således svarvade eller klossformade huvuden och oftast svarvade skaft. Ett rätt stort antal är mer

Utbredningskarta visande från vilka städer Nordiska museets gehörstavar och ordförandeklubbor med skråanknytning kommer.

○ gehörstavar

x ordförandeklubbor

eller mindre klotrunda, 7 stycken, däribland en som är klart 1600-tal och som tillhört lärftkramhandlarsocieteten i Stockholm. 2 är klockformade och 1 närmast lik en stafettpinne. Slutligen finns 2 klubbor som är helt överklädda med snörmakerier, båda från förmögna stockholmsämbeten, bryggareämbetets och hattmakareämbetets, den senare en av de få daterade klubborna, nämligen till 1790.

Denna uppsats har velat visa två olika forskningsinriktningar utifrån ett skråföremål i museets samlingar. Å ena sidan något om en numera okänd föremålskategoris ändamål, användning och undanträngande av en nyare föremålstyp. Å andra sidan hur man utifrån grupper av initialer på ett föremål, om omständigheterna är lyckliga, kan sammanbringa material från andra källor, som tillsammans ger åtskillig "ny" personhistorisk kunskap om en yrkesgrupp för drygt tre hundra år sedan.

Källor och litteratur

Föremål i Nordiska museet

Skräddareämbetets välkomma 1614	79.619
Skräddareämbetets gehörstav 1622	77.090
Skräddargesällskapets välkomma 1632	149.140
Skräddargesällskapets gehörstav 1647	149.139
Skräddargesällskapets kistplåt 1672	159.603

Arkivalier i Stockholms stadsarkiv

Bouppteckningar
Kyrkoarkiv
Mantalsuppgifter
Skråhandlingar

Ambrosiani, S., Från de Svenska skråämbetenas dagar. 1920.

Andrén, E., Kring en skråkista. I Kulturspeglar. Studier tillägnade Sam Owen Jansson 19 mars 1966 s 29–40.

Bringéus, N.-A., Skräddaren på bocken. Kulturen 1979 s 75–83.

Geijer, L., Slakten Geijer... 1953.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv, 1592–1625. 1939–1976.

Wrangel, F. U., En vandring med stadstjänarna i Staden mellan broarna (1646). I Stockholmiana IV.

Summary

The silver wand of the Venerable Tailors' Guild from 1622

The article presents an account of a guild object, a silver wand ordered by the Stockholm Tailors' Guild in 1622. With reference to the engraved names a picture is drawn of the circle of donors.

The characteristic form of this category of objects is described, as also its import, and how in due course it was superseded by chairmen's mallets of conventional type.